

ALAPMŰ MAGYAR FORDÍTÁS NÉLKÜL. GILLIAN ROSE ÉS A VIZUÁLIS MÓDSZERTANOK

A FUNDAMENTAL WORK WITHOUT A HUNGARIAN TRANSLATION. GILLIAN ROSE AND VISUAL METHODOLOGIES

KEDVES (HORVÁT) ANETT

Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége, Csíkszereda

horvatanett@rmpsz.ro

DOI: <https://doi.org/10.59357/ProSciRural.2025.1.08>

Összefoglalás

A tanulmány Gillian Rose Visual Methodologies című, a vizuális kultúra kutatásának egyik meghatározó módszertani alapművét mutatja be. Áttekinti a kötet öt kiadásának legfontosabb elméleti és módszertani változásait, különös figyelmet fordítva a kritikai vizuális módszertan, a reflexivitás és a vizuális reprezentáció társadalmi szerepének értelmezésére. Bemutatja, miként bővült a szerző megközelítése a digitális képkultúra, a platformok és az algoritmikus vizualitás vizsgálatával. Az ismertetés hangsúlyozza, hogy Rose munkája nem csupán képelemzési módszereket kínál, hanem a vizuális kultúra társadalmi, politikai és kulturális működésének átfogó értelmezési keretét is megteremti. A tanulmány arra is rámutat, hogy a kötet napjainkban is megkerülhetetlen hivatkozási pont a vizuális kultúra interdiszciplináris kutatásában, ezzel együtt máig nem jelent meg hivatalos magyar fordítása.

Kulcsszavak: Gillian Rose, vizuális módszertan, vizuális kultúra, vizuális reprezentáció, kritikai vizuális elemzés, digitális vizualitás, platformkutatás

Gillian Rose *Visual Methodologies* (*Vizuális módszertanok*)¹ című munkája az elmúlt két évtizedben az egyik legnagyobb hatású társadalomtudományi módszertani útmutatóvá vált a vizuális kultúra kutatásának területén. Ennek ellenére teljes egészében magyar nyelvű hivatalos fordításban a mai napig nem jelent meg.² Elsősorban egyetemi kurzusok, szemináriumok és vizuális kultúra-kutatások hivatkozási alapjaként ismert magyar nyelvterületen. Egyetemi tananyagok használják, kutatók hivatkozzák, mégis inkább a fordítás hiánya tűnik kanonizáltnak. Bár a könyv első kiadása több mint húsz éve, 2001-ben jelent meg, mégis indokoltnak tűnik az ismertetése, ugyanis ennyi idő elteltével is azzal az erős benyomással maradunk, hogy a kiadvány jelentőségéhez képest nem eléggé ismert a magyar tudományosság köreiben.

Gillian Rose 1962-ben született brit geográfus, jelenleg az Oxfordi Egyetem humánföldrajz professzora. Kutatásai jelentős része a helyekkel, a terekkel kapcsolatos tudás termelésének technikára és politikájára koncentrál. A térstruktúrák kutatása közben kezdett el foglalkozni a vizuális tartalmak elemzésének lehetőségeivel, és így indult el a leghosszabb ideje futó projektje, a *Visual Methodologies* című munkája, melynek legutóbbi, ötödik kiadása 2022-ben jelent meg.

Az első kiadás, amely egyben megalapozta a szerző nemzetközi ismertségét is, elméleti-módszertani útmutatónak készült olyan egyetemi hallgatók és kutatók számára, akik képekkel, vizuális reprezentációkkal, vagy médiaképek elemzése által kívántak társadalomtudományi kutatást végezni. A módszertani összefoglaló azonban hamar túlnőtt egy kézikönyv státuszán. Rose munkája ugyanis nemcsak egyszerű útmutatót kínál a képek elemzéséhez, hanem a vizuális kultúra társadalmi működéséről is átfogó elméleti képet nyújt. A kötet koncepciója abból a megállapításból indul ki, hogy a modern és posztmodern társadalmakban a vizuális reprezentációk nem másodlagos kulturális jelenségek, hanem a társadalmi tapasztalat, az identitás és a hatalom egyik – ha nem a legfontosabb – szervezői.

1 A továbbiakban a könyv angol címét használva hivatkozok a munkára.

2 Blaskó Ágnes és Margitházi Beja szerkesztésében 2010-ben megjelent a *Visual Methodologies* két fejezetének magyar nyelvű fordítása a *Vizuális kommunikáció* című szöveggyűjteményben. Ld. Pszichoanalízis: vizuális kultúra, vizuális élvezet, vizuális széthullás [217–264. old.] és Tartalomelemzés – megszámoljuk, amit lát(ni vélünk) [391 – 410. old.] című fejezeteket. In. BLASKÓ Ágnes – MARGITHÁZI Beja (szerk.): *Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény*, Typotex Kiadó, 2010.

A *Visual Methodologies* egymást követő kiadásai nem tekinthetők pusztán aktualizált változatoknak. Az egyes kiadások jól követik a vizuális kultúra folyamatos átalakulását: a nyomtatott képkultúrától a digitális képhasználatig, a klasszikus médiától a közösségi platformokig, illetve a reprezentáció-központú elemzéstől az algoritmikus vizualitás problémájáig.

Joggal válhatott ez a munka a vizuális kultúra történetének egyik alapművévé, mert amellett, hogy megkerülhetetlen módszertani összefoglaló, dokumentuma is annak a folyamatnak, hogy hogyan alakult át a képek társadalmi szerepe az ezredforduló utáni évtizedekben.

Kiadások, hangsúlyok, szemléletváltások

A kritikai vizuális módszertan programja (2001, 2007)

Az első kiadás egyértelműen a kilencvenes évek kulturális fordulatának intellektuális közegében íródott. Rose már a bevezetőben hangsúlyozza, hogy a társadalomtudományokban egyre erősebben megjelenik a „vizuális fordulat” tapasztalata, vagyis a képek mindennapi jelenléte és a kommunikáció vizuális természetének dominanciája. A szerző szerint a társadalomtudományoknak ezért új módszertani kapaszkodókra van szükségük. Rose különösen fontosnak tartja hangsúlyozni azt, hogy a képek nem egyszerű illusztrációk és dokumentumok, hanem természetükből adódóan aktívan alakítják a valóságról alkotott elképzeléseinket. Alapvető tézise, hogy a kép egy sajátos látásmód („way of seeing”) hordozója. A módszertani összefoglaló kidolgozásakor erősen támaszkodik Stuart Hall reprezentációelméletére, John Berger „Ways of Seeing” című munkájára, Michel Foucault diskurzuselméletére, valamint Donna Haraway kritikai vizualitásfelfogására.

Rose könyvének legfontosabb módszertani újítása a kritikai vizuális módszertan („critical visual methodology”) fogalmának bevezetése. Szerinte a képek elemzése csak akkor lehet valóban kritikai, ha három szempontot egyszerre vesz figyelembe: 1.) magát a képet mint vizuális objektumot, 2.) a kép társadalmi és intézményi kontextusát, valamint 3.) a néző/elemző pozícióját és saját tekintetének reflexív elemzését. Ez a hármas szerkezet válik az egész könyv megközelítési alapjává.

A szerző egyik legfontosabb felismerése az, hogy a képek jelentése nem kizárólag magában a képben rejlik. A jelentés a kép, a néző és a társadalmi kontextus

kapcsolatában jön létre. A vizuális reprezentáció tehát nem önmagában hordoz jelentéseket, hanem társadalmi gyakorlatok részeként működik.

A tartalomjegyzék is ezt a pluralista szemléletet tükrözi. A fejezetek különböző elemzési módokat mutatnak be: szemiotikát, tartalomelemzést, szemiotikát, pszichoanalitikus megközelítést és diskurzuselemzést. Nagyon fontos aláhúzni azt, hogy a szerző nem valamilyen hierarchia szerint veszi számba ezeket a módszereket, és nem állítja azt sem, hogy létezne egyetlen helyes képelemzési technika. Ehelyett azt hangsúlyozza, hogy minden módszer más és más természetű kérdésekre alkalmas eljárás.

A kulturális fordulat és az okulárcentrizmus

Az első kiadás egyik kiemelkedő jelentőségű része az a fejezet, amely a modern társadalom vizuális felépítését tárgyalja. Rose részletesen beszél arról az elméleti vitáról, amely szerint a modernitás egyre inkább okulárcentrikus („ocularcentrism”), vagyis a látás központi szerepére épülő kultúrává vált. A szerző amellet érvel, hogy a modern társadalmakban a látás összekapcsolódott a tudással, és a látás=tudás („seeing is knowing”) logikája nemcsak a tudományban, hanem a mindennapi életben is meghatározóvá vált. Rose idézi azokat az elméleteket, amelyek szerint a modern társadalom egyre inkább képek révén szervezi meg a valóságot. Ebben a kontextusban különösen fontos szerepet kap a fotográfia, a film, a reklám, a televízió, valamint a megfigyelés különböző technikái (pl. térfigyelő kamerák).

Rose ugyanakkor nem fogadja el fenntartások nélkül ezt az elméleti narratívát. Hozzáteszi, hogy a vizualitás története sokkal összetettebb ennél, és részletesen tárgyalja a **vizualitás** fogalmának kérdéskörét, valamint megkülönbözteti a fiziológiai látás („vision”) és a kulturálisan felépített látásmód („visuality”) fogalmait. A látás az, amit az emberi szem fiziológiai szempontból látni képes. A vizualitás viszont arra utal, hogy a látás folyamata sokféle módon lehet konstruált: ahogyan látunk, ahogyan képesek vagyunk látni, ahogy engednek vagy kényszerítenek látni bizonyos dolgokat, és ahogyan érzékeljük ezt a látást vagy nem-látást kulturálisan felépített. Ez a különbségtétel különleges erénye Rose munkájának, elengedhetetlen a könyv egészének megértéséhez: ezeken a fogalmakon keresztül válik elképzelhetővé, hogy nem pusztán az a fontos, hogy mit látunk, hanem legalább annyira jelentős az is, hogy hogyan tanuljuk meg látni a világot.

A képek és a társadalmi hatalom kapcsolata

Rose a vizuális reprezentációk működésének megértését a hatalmi viszonyok megértéséhez kapcsolja. Szerinte a képek természete nem semleges, mert a vizuális kultúra folyamatosan újratermeli a társadalmi különbségeket: a nemet, az osztályt, a rasszt, a szexualitást, a nemzeti identitást stb. A szerző részletesen elemzi és magyarázza, miként működik ez a folyamat például reklámokban, vagy politikai plakátokon.

Emblematikussá vált a könyv egyik példája, a brit Konzervatív Párt 1983-as plakátja, amely egy fekete férfit ábrázol öltönyben a következő szlogennel: „Labour says he’s black. Tories say he’s British.” (A Munkáspárt azt mondja, ő fekete. A Konzervatívok azt mondják, ő brit.) Rose elemzése szerint a plakát látszólag integráló üzenetet közvetít, valójában azonban a brit identitást a feketeséggel szembeállítva konstruálja meg. Ez a példa jól mutatja a könyv módszertani logikáját is, miszerint a képek mindig társadalmi ideológiák hordozói, amelyek gyakran ösztönösen, öntudatlanul lépnek érvénybe és működnek.

A képek és a hatalom kapcsolatáról szóló részben Rose bevezeti továbbá a tekintet („gaze”) kérdéskörét is, amelyben elsősorban Berger klasszikus felismerésére hivatkozik, aki elsőként írt arról, hogy a nyugati vizuális kultúrában a nő gyakran a férfitekintet tárgyaként jelenik meg. Rose azonban továbblépik a bergeri felismerésen, és nála a tekintet jelensége nemcsak genderkérdésként jelenik meg, hanem általános hatalmi stuktúráként.

A kötet második kiadásában kibővített példákat olvashatunk az egyes fejezetekben, a korábbinál is hangsúlyosabban jelenik meg a reflexivitás fontossága, illetve megjelenik az internetes és digitális képhasználat első integrálása. Ez a kiadás tehát már érzékelhetően reagál a digitális kultúra terjedésére.

Elmozdulás az empirikus kutatás irányába (2012)

A harmadik kiadás fontos fordulóra mutat rá. Már a címben ejtett módosítás is jelzi ezt: az „interpretation” (értelmezés) helyére a „researching” (kutatás) szó került. A szerző döntése nem egyszerű stiláris változtatást jelez, hanem azt, hogy az új kiadás sokkal inkább kutatómódszertani kézikönyvként pozicionálja magát.

A szerző ebben a kiadásban több empirikus példát használ, erősebben fókuszál a kutatási gyakorlatokra, és hangsúlyosabban foglalkozik a digitális vizualitással. A

kétezres évek közepére ugyanis a vizuális kultúra szerkezete alapvető átalakulásokon ment át. Az internet és a digitális képhasználat elterjedése olyan újabb kérdéseket vetett fel, mint pl. hogyan értelmezhetők az online képek, miként működik a képek hálózati terjedése, vagy hogyan változik meg a néző szerepe az interaktív médiában?

Az első kiadásokhoz képest a szerző szemléletbeli változását is megfigyelhetjük. Rose sokkal erősebben hangsúlyozza a kutató etikai felelősségét, valamint azt a megállapítást, hogy a vizuális kutatás nemcsak módszertani, hanem politikai és etikai gyakorlat is. Új témaként jelennek meg benne a digitális képkultúra, a közönségkutatás, a fotóetnográfia, a vizuális kutatásetika, és az online vizualitás kérdéskörei.

Platformok, hálózatok, digitális képkultúra (2016, 2022)

A későbbi változatokban Rose tovább tágítja a vizuális módszertan fogalmát. A hangsúly egyre inkább eltolódik a képekről a platformokra, a reprezentációról az infrastruktúrákra, a statikus képről a hálózati vizualításra. Elsők között reagál arra a jelenségre, miszerint a közösségi média megjelenése gyökeresen megváltoztatta a vizuális kultúra működését. A képek immár folyamatosan újrakeringnek, algoritmusok által szerveződnek, felhasználók milliói által módosulnak, és adatgazdagsági rendszerek részeivé válnak.

A negyedik kiadásban már teljesen a platformalapú vizuális kultúra korszakára reflektál a szerző. Végül a nagysikerű alapmű legutóbbi kiadása új hangsúlyokat vezet be – mint pl. az algoritmikus vizualitás, a platformkutatás, az adatvizualizáció, a digitális kutatástervezés, a vizuális projektalapú megközelítése, vagy a közösségi-média-környezet vizsgálata –, és a digitális és platformalapú vizuális környezet teljes integrációjára törekszik.

Az utóbbi két kiadás már nem tekinti elegendőnek a klasszikus reprezentációelemzést. Rose értelmezésében a képek technológiai környezete ugyanolyan fontossá válik, mint maga a vizuális tartalom. Ez egy jelentős elmozdulás az első kiadás szemléletéhez képest. Míg 2001-ben a hangsúly a kép jelentésén volt, a legutóbbi kiadásban a jelentésnél fontosabb kérdés az, hogy hogyan mozog a kép, milyen platformokon jelenik meg, milyen adatfolyamatok része, és hogyan alakítják algoritmusok a láthatóságát.

Konzekvenciák és személyes meglátások

A *Visual Methodologies* sikerének egyik legfontosabb tényezője minden bizonnyal a pedagógiai karaktere. Rose világos szerkezetben ír, módszertani kérdéseket konkrét példákon keresztül mutat be, és folyamatosan ösztönzi az olvasót a reflexióra. Nem egyszerűen „megtanít” egy módszert, hanem arra próbálja rávezetni az olvasót, hogy a saját látásmódját is kritikusan szemlélje. Vagyis egy olyan elengedhetetlen kutatói magatartás elsajátítására vezet rá, ahol a néző pozíciója maga is a kutatás releváns szempontja lehet.

A kötet éppen ezért több tudományterületen is népszerűvé vált, úgy mint a médiatudományban, a vizuális antropológiában, kultúrakutatásban, kommunikáció-kutatásban, urbanisztikában, vagy a digitális kultúrakutatásban.

Mindemellett, természetesen Rose munkáját is érték kritikai vélemények. Többen kifogásolták azt, hogy a szerző erősen a brit tudományos irányzatokra épít, ezért sokszor túlságosan foucault-i és posztstrukturalista nyelvezetet használ. Mások szerint a vizuális élmény fenomenológiai vagy esztétikai dimenziói méltatlanul háttérbe szorulnak a társadalomkritikai olvasatok mellett.

Gillian Rose *Visual Methodologies* című munkája teljes joggal válhatott a vizuális kultúra kutatásának klasszikus alapművévé. Erőssége abban rejlik, hogy sikeresen kapcsolja össze az elméleti reflexiót, a kritikai társadalmelemzést és a gyakorlati kutatómódszertant. Nemcsak kézikönyv, hanem a kortárs vizuális kultúra történetének fontos lenyomata is. A különböző kiadásai követik a képek társadalmi szerepének átalakulását az ezredfordulótól napjaink platform-központú korszakáig. Ez teszi Rose munkáját ma is megkerülhetlenné mindazok számára, akik a képek társadalmi működését, kulturális hatásait, vagy politikai jelentőségét kívánják vizsgálni.

Az ismertetett munka alapvető olvasmány lehet mindazok számára, akik a képek, a vizuális kommunikáció és a kortárs médiakultúra társadalmi működését kívánják megérteni. Rose világosan és érthetően mutatja meg, hogy a vizuális reprezentációk miként kapcsolódnak hatalomhoz, identitáshoz, társadalmi különbségekhez és kulturális gyakorlatokhoz. A kötet különösen hasznos lehet médiakutatók, kommunikáció- és kultúratudományi hallgatók, vizuális antropológusok, szociológusok, művészettörténészek és a digitális kultúra kutató számára, de emellett minden olyan

érdeklődőnek, aki nyitott arra, hogy a képek világát ne pusztán esztétikai, hanem társadalmi jelenségként értse.

Irodalomjegyzék

1. Blaskó Á. – Margitházi B. (szerk.) (2010): *Vizuális kommunikáció. Szöveggyűjtemény*, Typotex Kiadó, 2010.
2. Gillian, R. (2001): *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, Sage Publications, London
3. Gillian, R. (2007): *Visual Methodologies. An Introduction to the Interpretation of Visual Materials*, Sage Publications, London
4. Gillian, R. (2012): *Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials*, Sage Publications, London
5. Gillian, R. (2016): *Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials*, Sage Publications, London
6. Gillian, R. (2022): *Visual Methodologies. An Introduction to Researching with Visual Materials*, Sage Publications, London

Abstract

This paper presents Gillian Rose's Visual Methodologies, widely regarded as one of the most influential methodological works in visual culture research. It examines the major theoretical and methodological developments across the book's five editions, with particular attention to critical visual methodology, reflexivity, and the social significance of visual representation. The study also discusses the author's expanding focus on digital visual culture, online platforms, and algorithmic visibility. It argues that Rose's work extends beyond a methodological handbook by providing a comprehensive framework for interpreting the social, cultural, and political dimensions of visual images. The paper also highlights that the volume remains an indispensable reference in interdisciplinary visual culture research, despite the fact that an official Hungarian translation has yet to be published.

Keywords: Gillian Rose, visual methodologies, visual culture, visual representation, critical visual analysis, digital visibility